

Enrico Nordio in »gotska« bifora na koprski Loži

RENATA NOVAK KLEMENČIČ

Od srede 15. stoletja naprej je potekalo intenzivno urejanje koprške *Platee communis*, današnjega Titovega trga, ki se je zaključilo leta 1505 s tlakovanjem trga. V tem času je bila ob severni stranici trga zgrajena tudi nova Loža (*Lobia nova*). Mojstra Nicolo da Pirano in Tommaso da Venezia sta gradnjo začela leta 1462, Loža pa je bila najverjetneje dograjena leta 1464, o čemer pričajo letnica na vogalnem pilastru in po pričevanju Antonia Alisija tudi arhivski viri.¹ Prvotno je bila Loža pritlična, najverjetneje je bila pokrita z odprtim ostrešjem, v notranjščini pa bi smeli po analogijah z ložami v drugih beneških mestih, na primer v Trogirju, pričakovati klopi za koprsko plemstvo, poseben sedež za podestaja, okrašen z beneškim levom, in grbe. Najverjetneje se je Loža s petimi arkadnimi loki odpirala proti trgu, s štirimi pa proti današnji Verdijevi ulici.²

Leta 1698 je bila v času županovanja Marca Micheleja Salomona Loža temeljito predelana. Petim arkadam na tržni strani so na vzhodu dodali dve, ki so jih vzeli iz pravokotne stranice, ki je gledala na današnjo Verdijevo ulico. Ložo so nadzidali še z enim nadstropjem, ki ga nosijo trije masivni stebri v notranjščini. Za dohod v zgornje nadstropje so na vzhodni strani prizidali stopnišče.³ Dodano nadstropje je močno obremenilo kapitele arkadnih lokov, tako da jih

¹ Nicolò DEL BELLO, Capodistria, la Piazza del Comune nel secolo XV., *Pagine istriane*, III/11–12, 1905, pp. 259–261; Antonio ALISI, *Il Palazzo Pretorio, la Loggia, il Municipio di Capodistria*, Bolzano 1932, p. 19; Miranda FERRARI – Anna BOCCHINA ANTONIAZZO, *Case gotico veneziane in Istria*, Trieste 1955, p. 41: n. 3; Emil SMOLE, Arhitekturni razvoj koprške loggie, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, VI/1, 1958, p. 16. Za oba mojstra cf. Predrag MARKOVIČ, Koperska klesarska radionica i donji dio pročelja katedrale u Koprnu, *Annales. Series historia et sociologia*, X/1, 2000, pp. 83–102.

² ALISI 1932, cit. n. 1, p. 19. Mojca Marjana Kovač je objavila drugačno rekonstrukcijo prvotne podobe Lože s petimi arkadnimi loki proti Titovemu trgu ter s po dvema na vzhodni in zahodni stranici, vendar brez dodatnih pojasnil (Mojca Marjana KOVAČ, Koper: loža, *Sto let v dobro dediščine* (ed. Nataša Gorenc), Ljubljana 2014, p. 256).

³ ALISI 1932, cit. n. 1, p. 22; SMOLE 1958, cit. n. 1, p. 17.

1. Koper, Loža,
zahodna fasada /
Koper, Loggia,
western façade

je bilo treba večkrat popravljati. Popraviteljem lahko sledimo od srede 19. stoletja dalje. Pietro Zeriul je za Societa del Casino, ki je uporabljala zgornje nadstropje, leta 1841 naredil načrt popravila in natančne popise del.⁴ Ložo so v 19. stoletju uporabljali kot kavarno, zato so leta 1846 z lesenimi okvirji in barvastim steklom zaprli arkadne loke, med tri notranje stebre pa postavili predelno steno. Zadnji vzdolžni prostor, ki so ga po višini predelili v dva dela, je svetlobo dobival skozi okna in vrata v predelni steni. Najverjetneje je takrat zahodna stranica pritličja dobila eno pravokotno okno, ki je osvetljevalo pritličje predeljenega dela. Bifora, ki je predmet razprave, je bila v zahodno steno mezanina vzdignana konec 19. stoletja.⁵

⁴ Pokrajinski arhiv Koper (SI PAK), enota Koper (KP) 7, t. e. 2: 178, 202, 314; t. e. 3: a. e. 320, 570 (cit. v KOVAČ 2014, cit. n. 2, p. 257, n. 5).

⁵ SMOLE 1958, cit. n. 1, p. 18; Sonja Ana HOYER, Koper, Loggia, *Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na področju koprške škofije* (ed. Samo Štefanac), Koper 2000, pp. 74–76.

2. Bifora po načrtu Enrica Nordia. Koper, Loža, zahodna fasada /
Bifora designed by Enrico Nordio. Koper, Loggia, western façade

Seveda pa predelave notranjščine in lepotni popravki zunanjščine niso rešili statičnega problema, ki ga je povzročalo zgornje nadstropje. Marca 1931 je inženir in arhitekt Ferdinando Forlati, vodja tržaške spomeniškovarstvene službe, pisal županu, da je treba poskrbeti za Ložo in palačo Tacco, na katerih se pojavljajo razpoke, s katerimi je dodobra seznanjen inženir Mayer iz tehničnega urada. Mestna uprava je odgovorila, da mestni tehnični urad razpoke nadzira že od leta 1930 dalje in da ni opaziti bistvenega poslabšanja stanja, vendar se kljub temu zavzema za prenovo obeh objektov. Za Ložo so že bili predvideni popravilo nekaterih kapitelov, zamenjava nekaterih lokov in utrditev arkad, poleg tega pa še odstranitev tedanje zasteklitve in prenova notranjih prostorov, vendar za vse to mesto ni

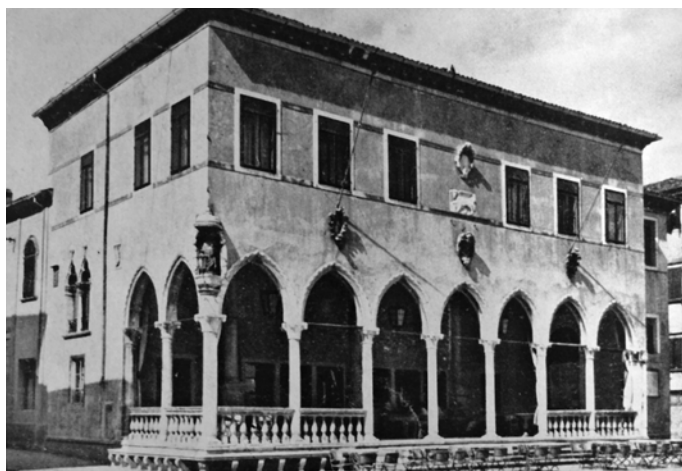
3. Loža na razglednici,
poslani leta 1900 /
Loggia on a postcard
sent in 1900

4. Loža na razglednici iz
dvajsetih let 20. stoletja /
Loggia on a postcard
from 1920s

5. Loža v petdesetih
letih 20. stoletja /
Loggia in the 1950s

imelo finančnih sredstev.⁶ Ložo, skladišče soli (današnje Taverno), severno kapele v stolnici in krstilnico je predlagalo v fond spomenikov, ki naj bi se obnovili v okviru projekta polepšanja mesta ob inavguraciji spomenika italijanskemu heroju Nazariu Sauru. Medtem ko sta prenova kapele v stolnici in prenova krstilnice avgusta 1934 že tekli, je bilo s prenovo Lože in Taverne treba počakati na ustrezna finančna sredstva.⁷ Leta 1935 se je Ferdinando Forlati vendarle lotil prenove Lože. Odstranil je zasteklitev arkadnih lokov, z železnimi povezavami utrdil loke, dopolnil manjkajoče kamnoseške elemente in utrdil lesen strop. Ohranil pa je notranjo steno in medetažo.⁸

Loža je pomembne konservatorske posege doživela še v povojnem času, in sicer v petdesetih, šestdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja ter v prvem desetletju novega tisočletja. V petdesetih letih sta projekte za prenovo prispevala Jože Mesar in Jože Plečnik. Po načrtu prvega je bilo v Loži na novo urejeno nadstropje, ki je bilo med letoma 1984 in 1987 odstranjeno.⁹ Kljub intenzivnim delom v petdesetih letih pa se vsi podatki o konservatorskih delih in preurejanju notranjščine Lože, ki jih hrani INDOK center, nanašajo na začetek šestdesetih let.¹⁰ V glavnem so posegi zadevali notranjščino. Predelna stena, ki je oklepala baročne stebre in ložo delila v dva dela, je bila pomaknjena za omenjene stebre. Prvotni načrti so predvidevali zasteklitev pritličja s steklom v lesenih okvirjih in masivno ometano steno mezanina, v katero bi bile vzdane kartuše iz podrte stene. Med delom so se odločili, da bodo zastekli tudi mezanin, in zaradi tehničnih težav stekla vpeli v kovinske okvirje. Predvidena je bila tudi prenova zunanjščine, kjer je bilo treba odstraniti

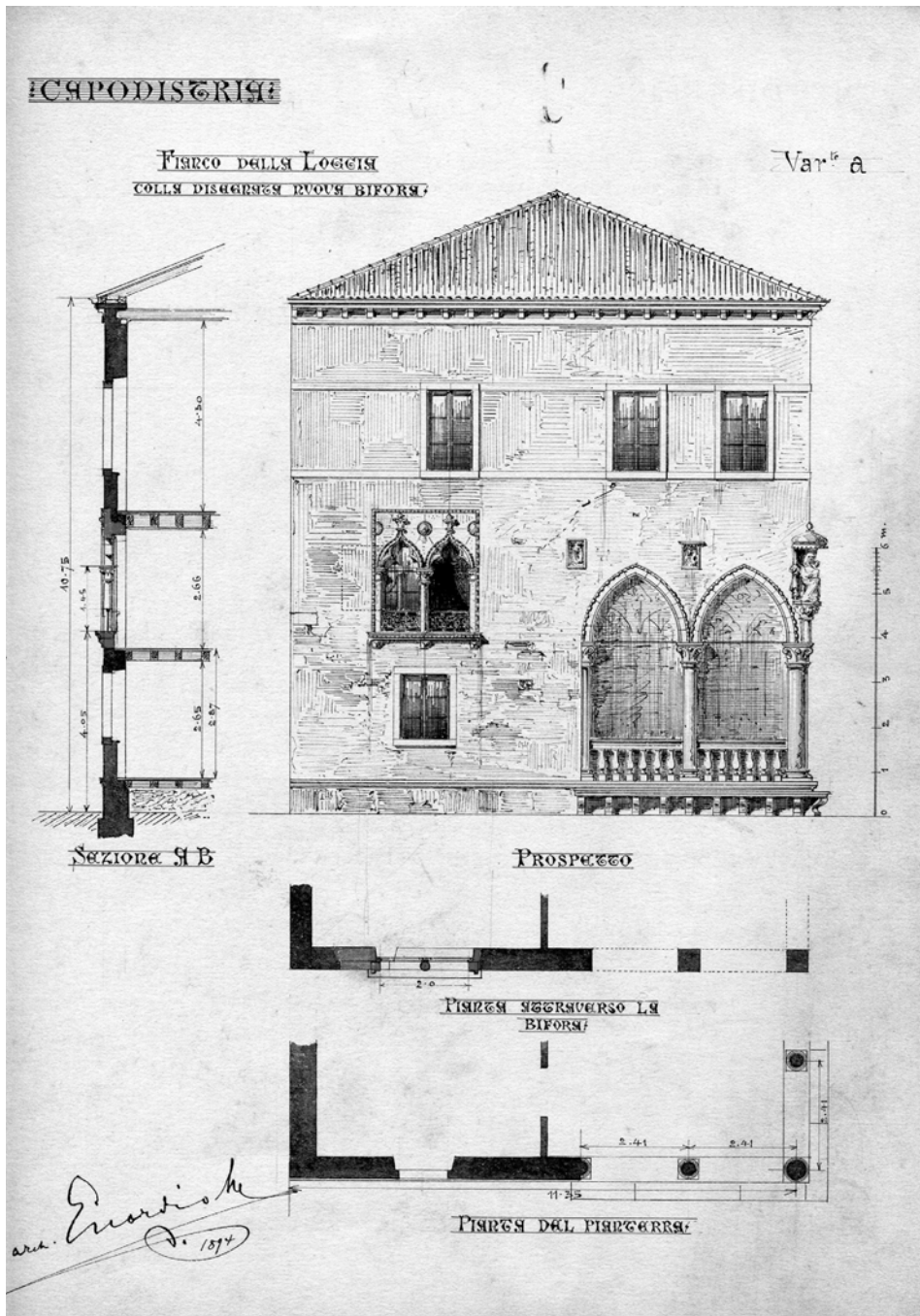
⁶ SI PAK KP 7, t. e. 475: IX/8. Za Forlatija cf. Daniela MILOTTI-BERTONI, *Delovanje tržaške Soprintendenze v slovenski Istri 1918–1945, Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre. Varovanje naravne in kulturne dediščine na področju konservatorstva in muzeologije* (ed. Sonja Ana Hoyer), Ljubljana 2002, pp. 51–85; Francesco CURCIO, s. v. Forlati, Ferdinando, *Dizionario Biografico degli Italiani*, 49, Roma 1997 ([http://www.treccani.it/enciclopedia/ferdinando-forlati_\(Dizionario_Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/ferdinando-forlati_(Dizionario_Biografico))).

⁷ SI PAK KP 7, t. e. 501: VI/3.3 (24. avgust 1934).

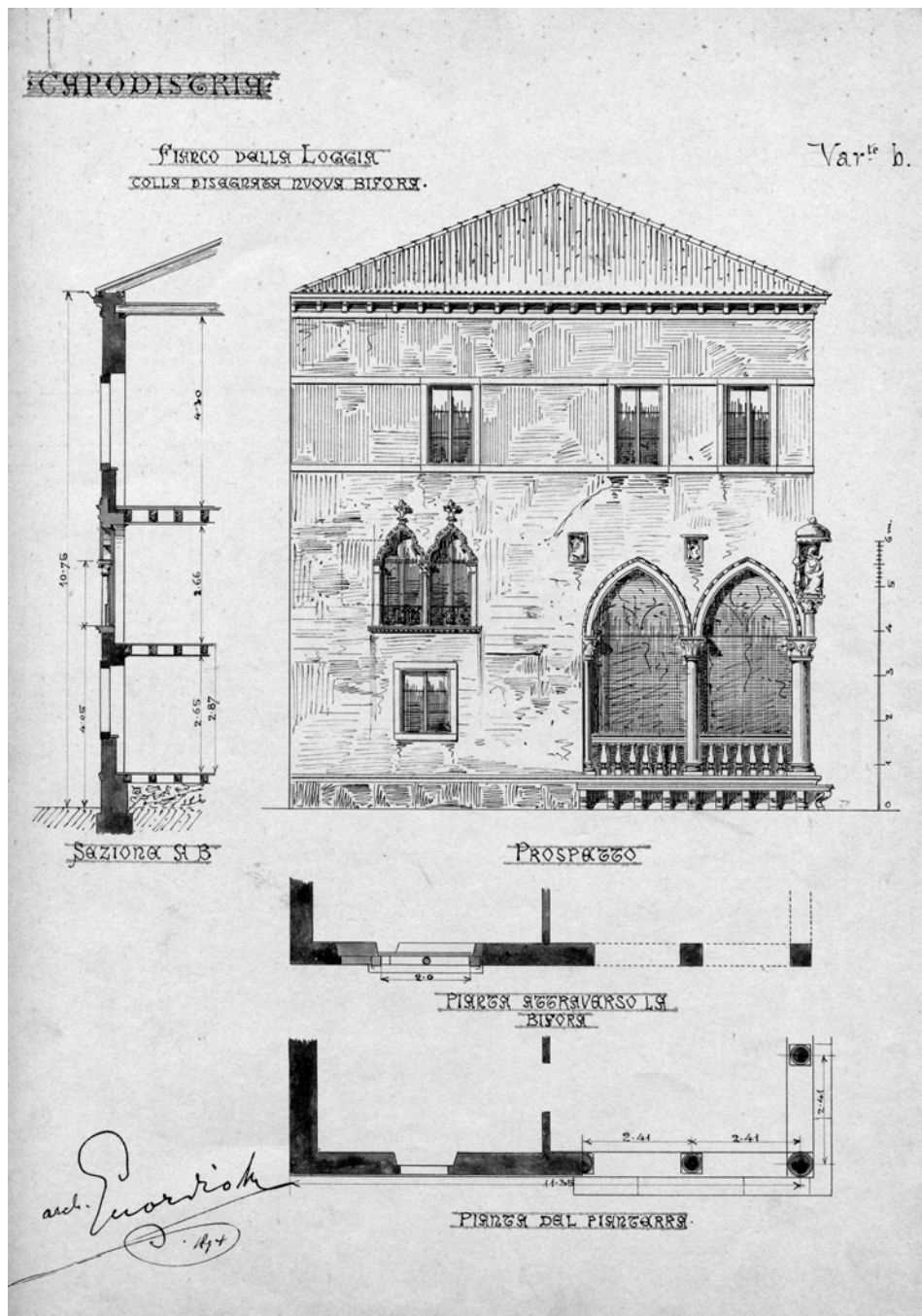
⁸ Sonja Ana HOYER, Koper (Capodistria), loggia, *Gotika v Sloveniji* (ed. Janez Höfler), Ljubljana 1995, pp. 386–387: cat. 225; Sonja Ana HOYER, Prispevek k preučevanju zgodovine spomeniškega varstva – konservatorstva na Slovenskem – primer slovenska Istra, *Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem. Šumijev zbornik* (ed. Jadranka Šumi), Ljubljana 1999, p. 372; HOYER 2000, cit. n. 5, pp. 74–76; KOVAČ 2014, cit. n. 2, pp. 260–261.

⁹ Sonja Ana HOYER, Spomenik med investitorjem, arhitektom in konservatorjem na primerih stavb Titovega trga v Kopru, *Arhitekturna zgodovina* (edd. Renata Novak Klemenčič, Martina Malešič, Matej Klemenčič), Ljubljana 2008, p. 212. Sonja Ana Hoyer kot vir navaja zapuščino Emila Smoleta, mapa 4, Knjižnica Zavoda za varstvo kulturne dediščine OE Piran, inv. št. 2477, sign. 1607 in Projekti. Gradivo na ZVKDS OE Piran v času priprave članka žal ni bilo dostopno.

¹⁰ INDOK center, spisovno gradivo Zavoda za spomeniško varstvo, 27. 1. 1961, 22. 2. 1961, 2. 3. 1961, 12. 6. 1961, 20. 6. 1961, passim.

6. Enrico Nordio, Stranska fasada Lože z novo biforo, varianta a, 1894, Pokrajinski arhiv Koper (SI PAK KP 340, a. e. 42) / Enrico Nordio, Side façade of the Loggia with a new *bifora*, variant 'a', 1894, Koper Regional Archives (SI PAK KP 340, a. e. 42)

7. Enrico Nordio, Stranska fasada Lože z novo biforo, varianta b, 1894,
Pokrajinski arhiv Koper (SI PAK KP 340, a. e. 42) /
Enrico Nordio, Side façade of the Loggia with a new *bifora*, variant 'b', 1894,
Koper Regional Archives (SI PAK KP 340, a. e. 42)

telefonske kable, ki so potekali nad odprtinami pritličja, ter oba profila nad in pod okni prvega nadstropja, ometati fasado z zaglajenim ometom ustreznega barvnega tona in kontrolirati razpoke, ki so bile vidne na dveh kapitelih.¹¹ Večje preнове so se izvajale še v osemdesetih letih in v najnovejšem času.¹² Stanje v vseh fazah prenovitvenih del je dokumentirano s fotografijami in drugimi upodobitvami.¹³

Na stranski fasadi, ki gleda proti Verdijevi ulici, je danes poleg dveh arkadnih lokov bifora s trilstnima lokoma, okrašenima s zobci, ki sta na vrhu zaključena z rožo. Stranska pilastra sta okrašena s preprostima, gladkima kapiteloma, ki sta na zgornjem robu zaključena z diamantno obrobo. Kapitel nad delilnim stebričkom je na vogalih okrašen s štirimi stiliziranimi akantovimi listi, na praznih poljih med njimi pa so umeščeni preprosti cvetovi. Desna odprtina bifore je natančno centrirana pod levo okensko odprtino zgornjega nadstropja, spodnji rob, okrašen z diamantnim frizom, pa se ujema z višino kapitelov arkadnih lokov.

Prvotno je biforo krasila še nizka kovana ograjica med pilastri in osrednjim stebričkom, ki je slabo vidna na starih fotografijah in razglednicah Lože. Na teh posnetkih lahko vidimo še okno pod biforo. Najstarejše razglednice z biforo in oknom pod njo so bile poslone v letih 1899 in 1900 (sl. 3), kovana ograjica in pravokotno okno pa sta jasno vidna tudi na razglednici Lože, okrašene s fašistično butaro, ki je bila gotovo posneta po letu 1922 (sl. 4).¹⁴ Ložo, ki je bila leta 1935 pod Forlatijevim vodstvom očiščena vseh nepotrebnih dodatkov, najdemo na fotografiji v knjigi *Case gotico veneziane* in *Istria* iz leta 1955 (sl. 5). Tudi na tej sta še vedno jasno prepoznavna tako bifora z ograjico kot spodnje pravokotno okno.¹⁵ Pri kateri od zadnjih prenov sta bila okno in ograjica odstranjena, ni povsem jasno, so bili pa sledovi zazidanega okna jasno vidni še pred zadnjo prenovno, na pilastrih in delilnem stebričku bifore pa tudi še danes najdemo zapolnjene vdolbine, v katerih je bila nekoč pritrjena ograjica.

Prvi biforo omenja Antonio Alisi, ki pravi, da je bila okrog leta 1900 prinesena iz stare hiše Sabinijev in da je s tem arhitekt Enrico Nordio poskušal rešiti kamne, ki so jih izklesali beneški kamnoseki.¹⁶ Da gre za staro biforo, so ponavljali

¹¹ INDOK center, spisovno gradivo Zavoda za spomeniško varstvo, 22. 2. 1961.

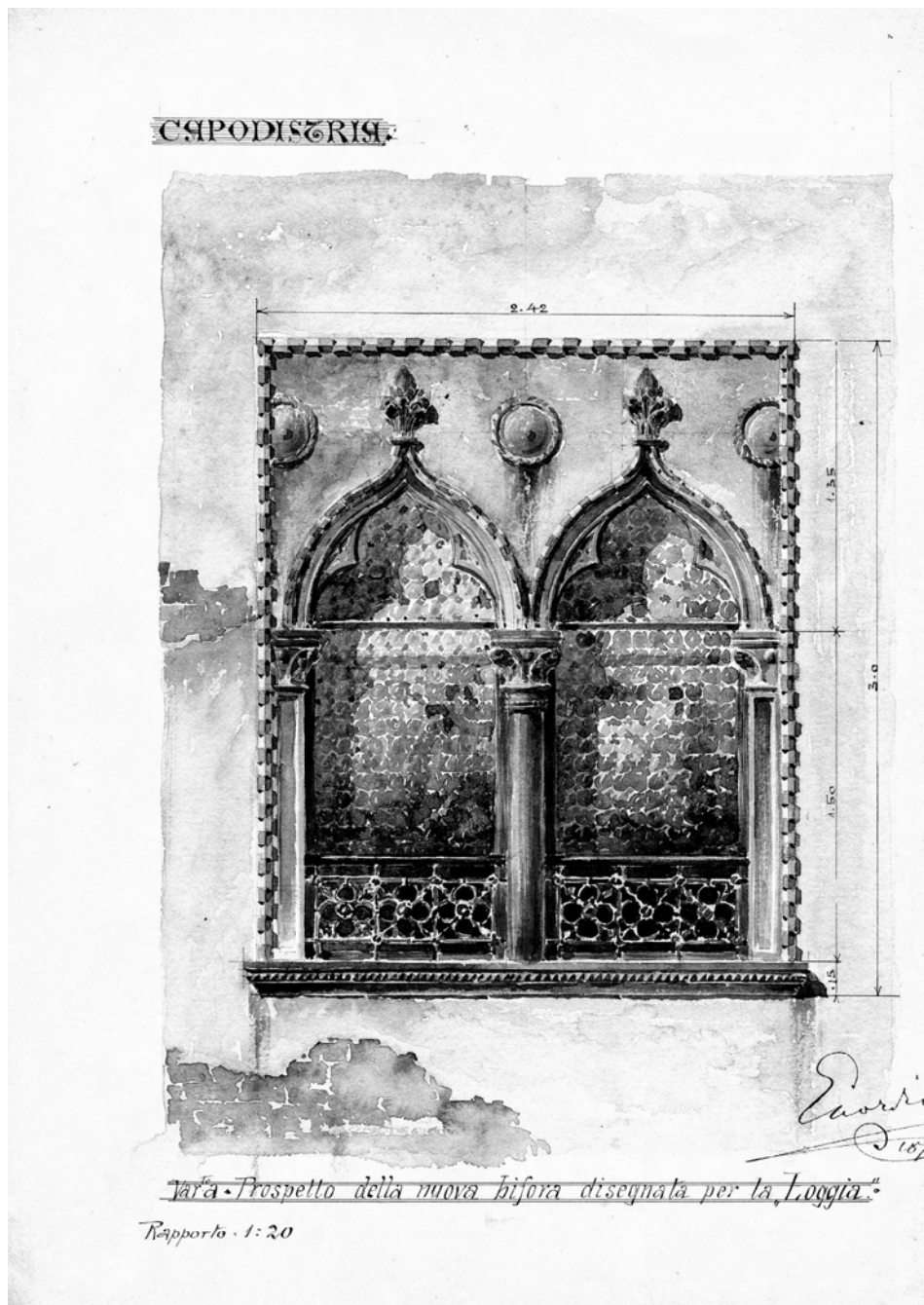
¹² Sonja Ana HOYER, Idejni projekt prenove koprške loggie, *Primorske novice*, XLI/30, 21. 4. 1987, p. 5; HOYER 2008, cit. n. 9, pp. 213–214.

¹³ Cf. e. g. Slobodan SIMIČ, *Koper na robovih stoletij*, Piran 2002, pp. 97–100, 134.

¹⁴ SIMIČ 2002, cit. n. 13, pp. 97, 134.

¹⁵ FERRARI – BOCCHINA ANTONIAZZO 1955, cit. n. 1, p. 42: fig. 62.

¹⁶ ALISI 1932, cit. n. 1, p. 23.

8. Enrico Nordio, Naris nove bifore za Ložo, varianta a, 1894, Pokrajinski arhiv Koper (SI PAK KP 340, a. e. 42) / Enrico Nordio, Elevation of the new *bifora* for the Loggia, variant 'a', 1894, Koper Regional Archives (SI PAK KP 340, a. e. 42)

tudi kasnejši pisci. Miranda Ferrari in Anna Bocchina Antoniazio sta domnevali, da je bila prenesena iz »piazza Porta Maggiore« ali »casa de Mesti in via S. Margherita«. ¹⁷ Alisijeva teza o prenosu bifore iz stare podirajoče se palače Sabini na zahodno fasado Lože se je ohranila vse do danes, četudi Sonja Ana Hoyer v prispevku o zgodovini spomeniškega varstva v slovenski Istri, ki je leta 1999 izšel v *Šumijevem zborniku*, omenja neuresničene načrte tržaškega arhitekta Enrica Nordia v Pokrajinskem arhivu Koper. ¹⁸ Mojca Marjana Kovač je v zborniku *Sto let v dobro dediščine* objavila enega od obeh Nordievih načrtov za vgradnjo bifore in en akvarel, vendar z interpretacijo, da gre za načrt vgradnje stare bifore iz palače Sabinijev v zahodno fasado Lože. ¹⁹

Pri natančnem ogledu načrtov v koprskem Pokrajinskem arhivu pa pridemo do drugačnih ugotovitev. V Zbirki gradbenih načrtov v mapi 42 so ohranjeni: dva načrta zahodne fasade Lože, datirana 1894 in signirana »arch. Enordio«, en enako signiran in datiran akvarel bifore ter prav tako signiran in datiran natančen načrt bifore, ki vključuje tudi njeno zasteklitev. ²⁰ Načrta fasade nosita naslov »Capodistria. Fianco della loggia con la disegnata nuova bifora.«, opremljena pa sta z oznakama »var.a a« (sl. 6) in »var.a b« (sl. 7). Oba vsebujeta naris fasade, horizontalni in vertikalni prerez fasade na mestu bifore ter horizontalni prerez v pritličnem delu. Gre za dve varianti predelave fasade Lože ob današnji Verdijeji ulici. Velikost bifore in način njene postavitve sta v obeh primerih enaka. Desna odprtina je postavljena natanko pod okno v nadstropju, okno v pritličju pa je centrirano pod biforo. Po višini je bifora vzdana 42 centimetrov nad tlemi mezanina, okenske odprtine segajo do njegovega vrha, zunanji okvir z rožama pa sega celo v zgornje nadstropje. Na novo vzdana bifora je na načrtu obarvana rdeče, zato lahko sklepamo, da je pritlično okno starejše od načrta. Oblika pritličnega okna je povsem enostavna, enako kot tudi oblika oken v nadstropju, zato bi lahko nastalo že v baroku, vendar je najverjetneje nastalo sredi 19. stoletja, ko je bil zadnji del pritličja Lože po višini predeljen v pritličje in mezanin.

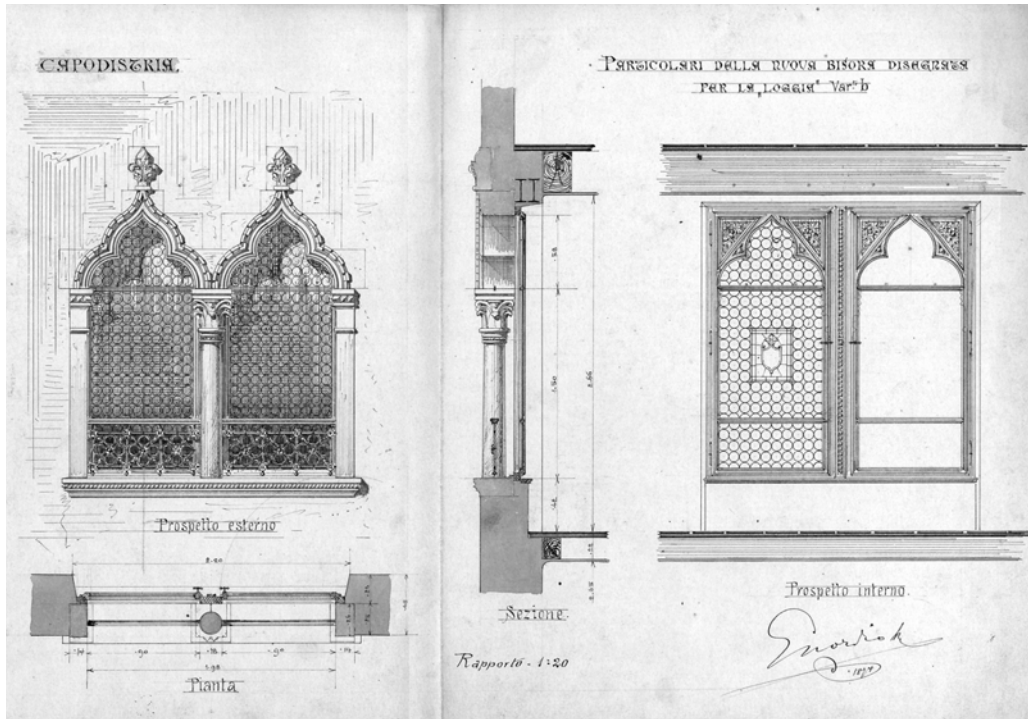
Akvarel, naslovljen z »Var.a a. Prospetto della nuova bifora disegnata per la Loggia« (sl. 8), pojasnjuje varianto a zgoraj omenjenega načrta. Bifora s trilstnim lokoma, ki sta okrašena z zobci in na vrhu zaključena z rožama, je obdana z zobčastim okvirjem. Loka počivata na treh vegetabilnih kapitelih, oba pilastra in

¹⁷ FERRARI – BOCCHINA ANTONIAZZO 1955, cit. n. 1, p. 42.

¹⁸ HOYER 1999, cit. n. 8, p. 370; HOYER 2000, cit. n. 5, p. 74.

¹⁹ KOVAČ 2014, cit. n. 2, pp. 257–258.

²⁰ SI PAK KP 340, t. e. 42.

9. Enrico Nordio, Natančen načrt nove bifore za Ložo, varianta b, 1894, Pokrajinski arhiv Koper (SI PAK KP 340, a. e. 42) /

Enrico Nordio, Detailed plan of the new bifora for the Loggia, variant 'b', 1894, Koper Regional Archives (SI PAK KP 340, a. e. 42)

delilni stebriček pa se opirajo na okensko polico, okrašeno z diamantnim frizom. Med pilastri in stebričkom je kovana ograja, bifora pa je zastekljena z okroglimi steklenimi ploščicami.

Natančen načrt v merilu 1 : 20 z narisom, tlorisom, stranskim risom in notranjo stranjo bifore očitno ustreza varianti b narisa fasade. Naslovljen je s »Capodistria. Particolari della nuova bifora disegnata per la Loggia. Var. a b« (sl. 9). Druga varianta bifore se od prve razlikuje v nekaterih podrobnostih: ni obdana z okvirjem, kapitela na pilastrih pa sta gladka, le na zgornjem robu okrašena z diamantnim frizom. Ta načrt ustreza današnjemu stanju. Ujema se položaj bifore glede na zgornje okno, spodnje je bilo žal odstranjeno. Prav tako je enaka oblika bifore z izjemo majhnih razlik v oblikovanju kapitela na delilnem stebričku in manjkajoče kovane ograje, ki je bila tako kot spodnje okno odstranjena pri eni od obnov v 20. stoletju.

V koprskem Pokrajinskem arhivu torej hranijo dva načrta Enrica Nordia, od katerih je bila izbrana in izvedena varianta b. Verjetno je prav zato za varianto b

nastal tudi načrt detajlov nove bifore. Že iz naslovov načrtov in akvarela bi lahko sklepali, da je bila bifora leta 1894 narejena na novo, ne pa da je bila v zahodno steno Lože vzdignana bifora iz razpadajoče palače Sabini, kot je zapisal Antonio Alisi. V prid tej tezi govori tudi dejstvo, da se je bifora po merah povsem ujemala z obstoječimi okenskimi odprtini in z višino mezanina, kapitel izvedene bifore pa se je po obliki povsem prilagodil kapitelom velikih arkad.

V načinu obravnave koprške Lože lahko razberemo vpliv šolanja in konservatorskih izkušenj Enrica Nordia. Njegova formacija je tesno povezana z delom dveh arhitektov v Trstu in na Dunaju. Najprej se je Nordio šolal v arhitekturnem biroju arhitekta Giovannija Righettija (1827–1901), kasneje predsednika združenja tržaških arhitektov in inženirjev, ustanovljenega leta 1878 na pobudo dunajske Centralne komisije, pozneje pa na Dunaju pri enem najpomembnejših arhitektov historizma Friedrichu von Schmidtu. S slednjim je sodeloval pri restavratorskih posegih na srednjeveških objektih v Avstriji in Nemčiji, na primer pri restavriranju katedrale sv. Štefana in samostana v Klosterneuburgu, ter pri novogradnjah v neogotskem slogu, kot je na primer dunajska mestna hiša. V svoji dolgoletni karieri se je ukvarjal tako z novogradnjami kot s konservatorskimi posegi na starejših stavbah.²¹ Njegovi popravki načrtov Giuseppa Mosa za sodnijsko palačo v Piranu, ki so jih piranski svetniki potrdili oktobra 1890, torej v času, ko je Enrico Nordio deloval v Trstu in bil korespondent dunajske Centralne komisije za to področje, kažejo, da se je tako kot njegov učitelj Giovanni Righetti rad ukvarjal z uporabo starih originalnih elementov v novi arhitekturi.²² Glavna fasada sodnijske palače je bila dokončana leta 1891, torej le nekaj let pred nastankom risb za biforo na koprski Loži. Prav slednja, čeprav gre le za droben detajl, pa kaže tudi Nordievo veliko senzibilnost pri vgradnji novih elementov v staro arhitekturo.

Viri ilustracij: avtorica (1, 2); Arhiv ZVKDS, OE Piran (3); Pokrajinski arhiv Koper (6–9); po starejših objavah (4 [(SIMIČ 2002, pp. 97, 134)], 5 [(FERRARI – BOCCHINA ANTONIAZZO 1955, p. 42: fig. 62)])

²¹ Za Enrica Nordia cf. Sandro SCARROCCIA, Nordio, Enrico (Federico), *Dizionario Biografico degli Italiani*, 78, Roma 2013 ([http://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-nordio_\(Dizionario_Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-nordio_(Dizionario_Biografico))), s starejšo literaturo.

²² Od leta 1879 dalje je bil Enrico Nordio korespondent Centralne komisije, leta 1902 pa je na mestu konservatorja za spomenike srednjega in novega veka v Kopru, Poreču in Rovinju nadomestil leta 1901 preminulega Giovannija Righettija. To funkcijo je opravljal do smrti leta 1923 (HOYER 1999, cit. n. 8, p. 365; SCARROCCIA 2013, cit. n. 21). Za sodnijsko palačo cf. Mojca Marjana KOVAČ, *Sodnijska palača v Piranu*, *Acta historiae artis Slovenica*, XVII/1, 2012, pp. 103–122, specc. 118–120; Igor SAPAČ – Franci LAZARINI, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2015, pp. 559–560.

Enrico Nordio and the “Gothic” Bifora in Koper Loggia

SUMMARY

From the middle of the 15th century, the *Platea Communis*, today’s Tito Square in Koper, underwent intense development, which ended in 1505 with the paving of the square.

Between 1462 and 1464, the masters Nicolo da Pirano and Tommaso da Venezia built a new Loggia (*Lobia nova*) along the north side of the square. With its five arcades, the Loggia opened onto the square, and with its four arcades in the west, it opened onto today’s Verdi Street. In 1698, the Loggia was thoroughly renovated. To the five arcades looking onto the square, two more were added in the east, which were taken from the western side. Another floor was added to the Loggia, supported by three massive columns inside, and a staircase was built on the eastern side for access to the upper floor. In the 19th century, it was used as a coffee-house, which is why in 1846 the arcades were closed with wooden frames and coloured glass, while a partition wall was erected between the three interior columns. The resulting longitudinal space was partitioned into two horizontal parts. That is when the western side of the ground floor acquired a rectangular window that illuminated the ground floor of the partitioned part. At the end of the 19th century, a *bifora* was built in the mezzanine above the rectangular window. In 1935, under the leadership of Ferdinand Forlati, the head of the Trieste monument protection service, the glazing of the arcades was removed, while some of the capitals that were damaged due to the weight of the upper floor were replaced with new ones, and the arches strengthened with iron ties. The interior wall and the mezzanine were not removed. The Loggia underwent important conservation works in the 1950s, 1960s, 1980s and the first decade of the new millennium.

Today, on the lateral façade overlooking Verdi Street, in addition to two arcades, there is a *bifora*, a mullioned window with two trefoil arches. The right opening of the *bifora* is precisely centred under the left window of the upper floor, while the bottom edge decorated with a nail-head frieze is in line with the height of the arcade capitals. The *bifora* was originally decorated with a low wrought-iron enclosure between the pilasters and the main colonnette, as can be seen in a postcard sent in 1900 and a postcard of the Loggia decorated with the fascist fasces from some time after 1922. In both, the rectangular window under the *bifora* can clearly be seen. Both the *bifora* with the enclosure and the window under it also decorated the western side of the Loggia after Forlati’s renovation. The wrought-iron enclosure and the window could have been removed in the 1960s or 1980s. Traces of the lower window were still clearly visible before the last renovation, while on the pilasters and the partition colonnette of the *bifora* there remain the filled holes in which the enclosure had been attached. The *bifora* was first mentioned by Antonio Alisi, who claimed that it had been transferred from the old Sabini Palace around 1900 and that this was how architect Enrico Nordio had attempted to save the stones cut by Venetian masons. Even though rese-

arch has not overlooked Enrico Nordio's plans in the Koper Regional Archives, Alisi's thesis has been generally accepted to this day. The archives (SI PAK KP 340, a. e. 42) contain: two plans of the western façade of the Loggia dated 1894 and signed "arch. Enordio"; one watercolour drawing of the *bifora* with the same date and sign; and a detailed plan, signed and dated, of the building-in of the *bifora* that also includes its glazing. The façade plans are entitled "*Capodistria. Fianco della loggia con la disegnata nuova bifora.*", while the signs "var.a a" and "var.a b" indicate that two variants of façade renovation are involved. The size of the bifora and the mode of its positioning are the same in both cases, only its shape is different. In the plan, the new bifora is coloured in red from which we can infer that the ground floor window is older than the plan. The watercolour drawing entitled "*Var.a a. Prospetto della nuova bifora disegnata per la Loggia*" explains variant 'a' of the plan. The detailed plan to the scale of 1:20, with the elevation, floor plan, side elevation and the interior side of the *bifora* entitled "*Capodistria. Particolari della nuova bifora disegnata per la Loggia. Var.a b*" obviously corresponds to variant 'b' of the façade elevation. The second variant of the bifora differs from the first in certain details: it is not enclosed by a serrated rectangular frame, while the capitals on the pilasters are, as opposed to the vegetable capitals of variant 'a', smooth except for a nail-head frieze on the upper edge. This plan corresponds to today's state of the Loggia. There are minimal differences only in the shaping of the capital of the partition colonnette; and the removed wrought-iron enclosure and glazing with round glass plates are missing.

So there are two plans by Enrico Nordio in the Koper Regional Archives, of which variant 'b' was selected and implemented. This is probably why the detailed plan of the new *bifora* was made for variant 'b'. We could infer already from the titles of the plans and the watercolour drawing that the *bifora* was built in 1894 and was not transferred to the western wall of the Loggia from the dilapidated Sabini Palace, as claimed by Antonio Alisi. This thesis is supported by the fact that the size of the *bifora* corresponded precisely to the existing window openings and the height of the mezzanine, while the shape of the capital of the built *bifora* was completely adapted to the capitals of the large arcades. Enrico Nordio, who studied with the most important architects of historicism in Austria-Hungary, cooperated on numerous conservation works on medieval buildings. From 1879 on, he was a correspondent of the Central Commission, and in 1902 was appointed a conservator of monuments of the medieval and modern eras for Koper, Poreč, Rovinj, Trieste and their territories. He remained at this post until his death in 1923. In this period, among other things, he corrected the plans for the Court Palace in Piran, paying special attention to placing the entrance portals of the Fontico and the Monte di Pietà in the side façade of the new building. The main façade was completed in 1891, only a few years before the drawings of the *bifora* of the Koper Loggia were made.

Translated by Maja Lovrenov

Enrico LUCCHESI, Nicola Grassi, slikar beneškega settecenta, in njegov radij vpliva zunaj mej Republike svetega Marka

Ključne besede: Nicola Grassi, slike, Grad Mirna, palača Fistulario v Vidmu, Cesare Ligari, Francesco Sebaldo Unterperger, Benetke, settecento

Po temeljitem študiju historiografije slikarja Nicole Grassija, se prispevek osredotoča na slikarjev vpliv zunaj okvirjev Beneške republike. Avtor primerja skupino slik z gradu Mirna na Dolenjskem s podobnimi upodobitvami, ki so bile nekoč v palači Fistulario v Vidmu. Predstavljena je hipoteza, da bi mirenski ciklus slik lahko bil rezultat sodelovanja delavnice, pri čemer je izpostavljen problem šolanja dveh slikarjev, Cesareja Ligarija in Francesca Sebalda Unterpergerja, v delavnici Nicole Grassija.

Enrico LUCCHESI, Nicola Grassi, the Painter of the Venetian Settecento, and His Influence beyond the Borders of the Republic of San Marco

Keywords: Nicola Grassi, paintings, Castle Mirna, Fistulario palace in Udine, Cesare Ligari, Francesco Sebaldo, Unterperger, Venice, settecento

After a thorough study of the historiography of the painter Nicola Grassi, the contribution focuses on the painter's influence outside the framework of the Venetian Republic. The author compares a group of paintings from Mirna Castle in Dolenjska with depictions similar to those once in the Fistulario Palace in Udine. He hypothesises that the series of paintings from Mirna Castle could have been the result of the cooperation of the workshop, pointing out the problem of training two painters, Cesare Ligari and Francesco Sebaldo Unterperger, at Nicola Grassi's workshop.

Renata NOVAK KLEMENČIČ, Enrico Nordio in »gotska« bifora na koprski Loži

Ključne besede: Koper, Loža (Loggia), bifora, Enrico Nordio, Ferdinando Forlati, prenova

Ložo na Titovem trgu v Kopru, ki je bila zgrajena med leti 1462 in 1464, konec 17. stoletja pa temeljito predelana, so leta 1846 razdelili v dva prostora s predelno steno, v tako nastali vzdolžni prostor vzdali mezanin, prostor pod mezaninom pa osvetlili s pravokotnim oknom na zahodni fasadi. Leta 1894 je bila nad to okno vzdana bifora, za katero je vse do danes veljalo mnenje Antonia Alisija, da je bila na Ložo prenesena s stare palače družine Sabini. V Pokrajinskem arhivu Koper hranjeni signirani in datirani načrti in akvarel, pričajo o tem, da je arhitekt Enrico Nordio sam izdelal načrt za novo biforo, ki je bila zastekljena z okroglimi ploščicami in okrašena s kovano ograjo. Zahodna fasada Lože je po prenovi Ferdinanda Forlatija leta 1934 ostala nespremenjena, v šestdesetih ali osemdesetih letih prejšnjega stoletja pa je bilo zazidano pravokotno okno pod biforo in odstranjena kovana ograjica.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Renata NOVAK KLEMENČIČ, Enrico Nordio and the “Gothic” Bifora in Koper Loggia

Keywords: Koper (Capodistria), Loggia, bifora, Enrico Nordio, Ferdinando Forlati, renovation

The Loggia in Tito Square in Koper (Capodistria), which was built between 1462 and 1464 and thoroughly renovated in the 17th century, was separated into two spaces with a partition wall in 1846. A mezzanine was built in the new longitudinal space, beneath which a rectangular window was made in the western façade of the Loggia. In 1894, a bifora was built above the window, which according to Antonio Alisi was originally part of the old Sabini Palace. This idea has been generally accepted until today. However, newly discovered signed and dated plans and a watercolour drawing in Koper Regional Archives confirm that architect Enrico Nordio himself designed the new bifora. Originally, the bifora was glazed and decorated with a wrought-iron enclosure. After its renovation by Ferdinand Forlati in 1934, the western façade retained its appearance. In the 1960s or 1980s, the rectangular window under the bifora was walled up and the wrought-iron enclosure removed.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Nadja ZGONIK, Recepcija Pregljevih ilustracij Homerjevih epov *Iliada* in *Odiseja* med umetnostno zgodovino in klasično filologijo

Ključne besede: knjižna ilustracija, slovensko slikarstvo, modernizem, socialistični realizem, eksistencializem, modernistični klasicizem, Anton Sovre, prevajanje klasične literature, likovna kritika

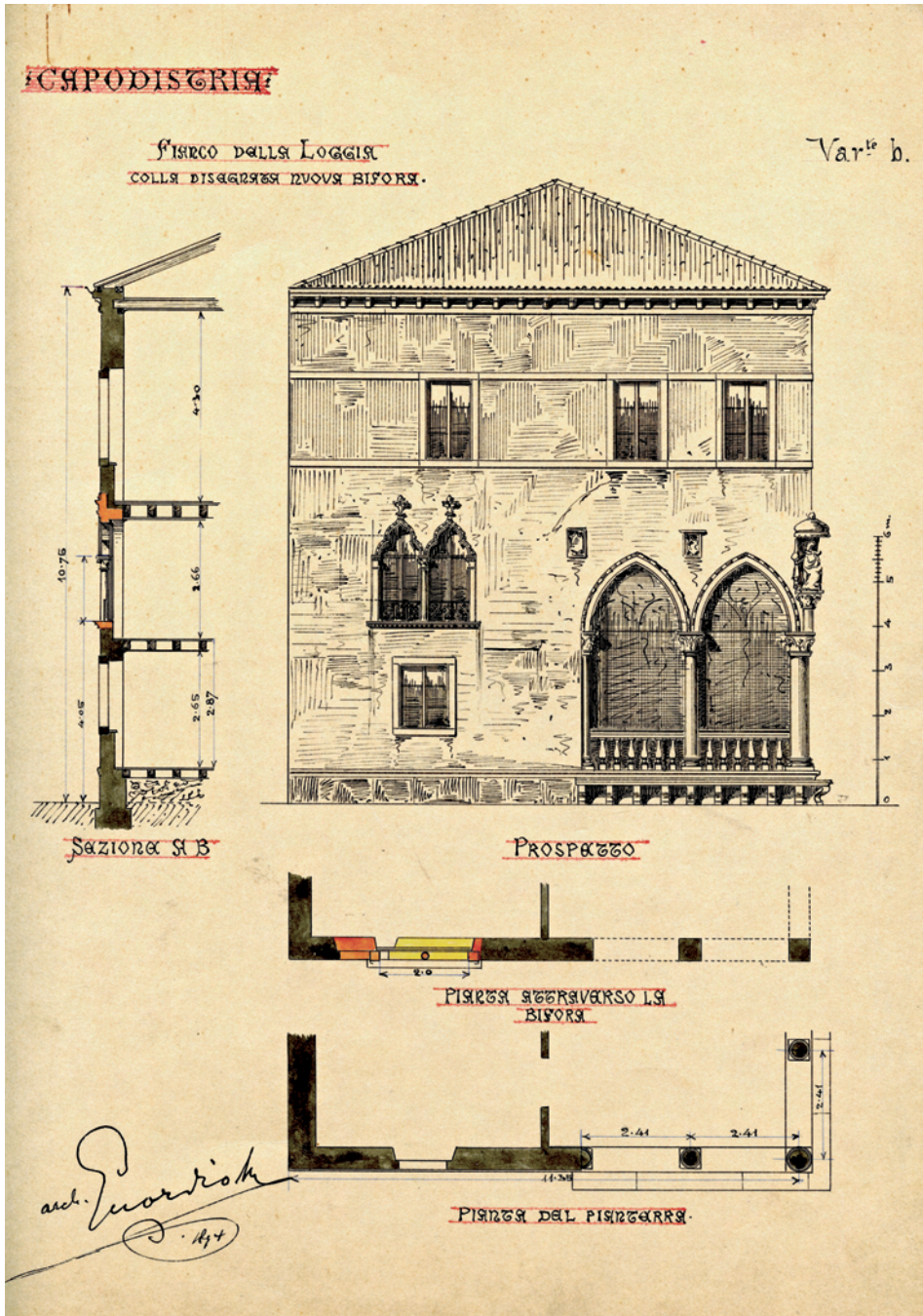
Ilustracije Marija Preglja za Homerjeva epa *Iliada* in *Odiseja* veljajo za prelomen umetniški dosežek v zgodovini slovenske ilustracije, slikarstva in umetnikovi osebni zgodovini. Njihovega pomena se je slikar sam že ob nastanku dobro zavedal, saj je oba ilustratorska cikla v celoti razstavil v letih 1950 in 1951, še preden sta leta 1951 knjigi prišli iz tiskarne. V prvih povojnih letih, nasičenih s politično ideologijo socialističnega zmagoslavja, je bilo ilustratorstvo, v primerjavi s slikarstvom utilitarna in s tem iz polja »visoke umetnosti« odrinjena umetniška dejavnost, manj na udaru pravovernih kritikov in to je Marij Pregelj s pridom izkoristil. Privoščil si je umetniško svobodo in *Iliado* v tehniki gvaša podal v slikoviti brutalistični ekspresivni interpretaciji, *Odisejo* pa prikazal v duhu picassovskega klasicizma, oboje daleč od risarskih klasicističnih idealov. Likovna kritika je stvaritvi povzdignila kot vrhunski umetniški dosežek, književna kritika s področja klasične filologije pa modernega izraza ni mogla sprejeti. Tako je kljub izjemnosti ilustracij prvi knjižni natis ostal tudi edini.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Nadja ZGONIK, The Reception of Marij Pregelj's Illustrations for Homer's Epic Poems *The Illiad* and *The Odyssey* between Art History and Classical Philology

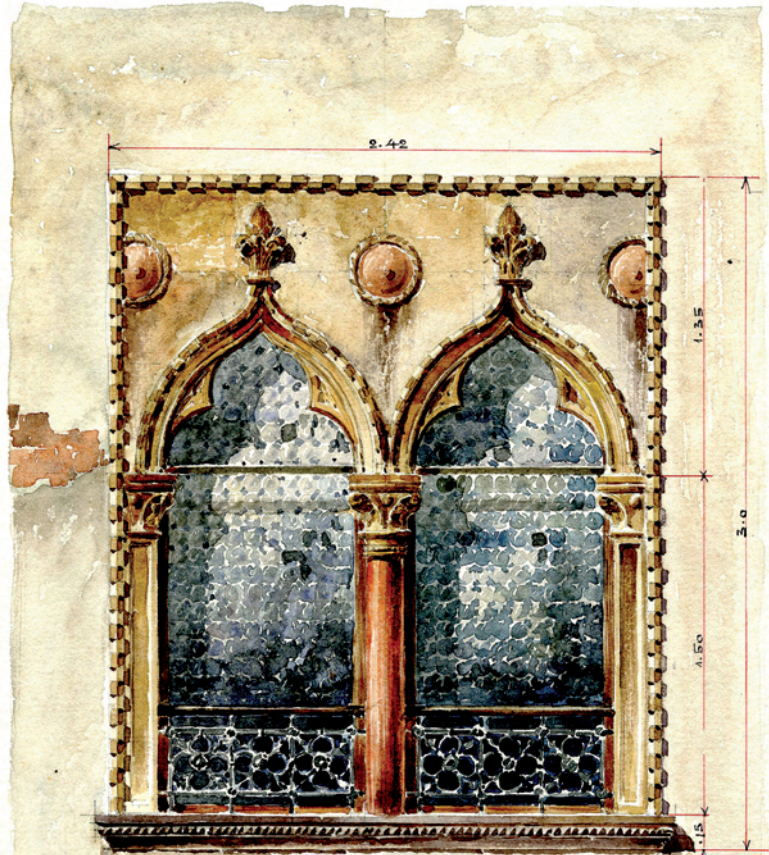
Keywords: book illustration, Slovene painting, modernism, socialist realism, existentialism, modernist classicism, Anton Sovre, translation of classical literature, art criticism

Marij Pregelj's illustrations for Homer's *The Iliad* and *The Odyssey* are breakthrough artistic achievements in the history of Slovenian illustration, painting and the artist's personal development. The painter was already well aware of their significance when he did them,

[Novak Klemenčič 7] Enrico Nordio, Stranska fasada Lože z novo biforo, varianta b, 1894, Pokrajinski arhiv Koper (SI PAK KP 340, a. e. 42) / Enrico Nordio, Side façade of the Loggia with a new bifora, variant 'b', 1894, Koper Regional Archives (SI PAK KP 340, a. e. 42)

CAPODISTRIS.

Enrico Nordio
1894

Var'a • Prospetto della nuova bifora disegnata per la Loggia.

Rapporto . 1:20

[Novak Klemenčič 8] Enrico Nordio, Natančni izris nove bifore za Ložo, varianta a, 1894, Pokrajinski arhiv Koper (SI PAK KP 340, a. e. 42) / Enrico Nordio, Detailed plan of the new bifora for the Loggia, variant 'a', 1894, Koper Regional Archives (SI PAK KP 340, a. e. 42)